

„Szabadon pintyebb a pinty”

*Gyermekverseink karátértéke
egyetemi hallgatók vallomásának tükrében*

Azt tartják, hogy vannak emberek, akik felnőttek születnek, s olyanok, akik gyermekként halnak meg. Az első kategóriába tartozik a jó magaviseletű, fegyelmezett, a tanárokkal nem vitatkozó, többnyire teljesítményre orientált tanuló, aki kellő szorgalommal és jó emlékezőképességgel rendelkezve pontosan, megbízhatóan idézi föl az előző órán hallottakat. Belőle lesz majd a filisztertipusú felnőtt, aki A kis herceg üzletemberéhez hasonlóan „soha egyetlen virágot meg nem szagolt életében. Soha egy csillagot meg nem nézett. Soha senkit nem szeretett. Soha nem csinált egyebet, mint folyton csak számolt. És egész álló nap azt hajtogatta... 'En komoly ember vagyok! En komoly ember vagyok!' és csak úgy dagadt a kevélységtől". Saint-Exupéry sommás ítélettel így jellemzi ezt a típust: „Hát ember ez? Dehogy ember! Gomba!”

A második kategóriába tartozók felnőtként is őrzik magukban a fűrkésző kíváncsiságot, a gyermeki rácsodálkozást, a minden újra való fogékonyságot, a gyermeki spontaneitást, derűt és dinamizmust. Meggyőződésem, hogy pedagógusnak csak az való, aki ezekkel a tulajdonságokkal jellemezhető. *Németh László* szerint is a jó tanárt kutató-kereső magatartásáról és lényeglátó gondolkodásáról ismerni fel. Ugyancsak ő beszél arról, hogy a gyermeki lélekben „van valami vele született heliotropizmus – a sugarak felé hajol, a fény felé veti a leveleit. Nagyobb dolgokban részeseadni, gazdagnak lenni: ez a lélek ösztöne”. A nevelő belső sugárzása, intellektuális izzása tehát csak hitellessé a gyermek szemében egy-egy véleményt vagy magatartásformát.

Leendő pedagógusok gyermekirolalmi stúdiumát vezetve figyeltem föl arra, hogy milyen alkati különbség mutatkozik köztük annak megítélésében, hogyan viszonyul egymáshoz egy-egy alkotásnak a gyermeki és a későbbi „felnőtti” olvasata.

Egyesek nosztalgiaiával szembesülnek egykori gyermekkori művélményekkel: „Számomra az elsüllyedt gyermekkori elevenedett meg újra, távolról visszahangozó emlékként. Az Éren-nádon síkló kúszik kezdetű vers sajátos ritmusa ma is az édesapám hangját idézi föl bennem, ahogy engem a térdére ültetve olvastuk a Zimzizim-et. S fáj, hogy ez a hang már csak emlékeimben él tovább.” Mások azt emelik ki, hogy egy-egy gyermekkori könyvnek az újraolvasása hogyan szembesítette őket egykori és mai magukkal. „Igazi reveláció volt számomra – írja az egyik pedagógia-magyar szakos – az Alice Csodaországban újraolvasása. Egészen mást kaptam belőle, mint kisiskolás-ként. Főleg a mű finom iróniája, intellektuális humora és filozófiai mélysége ragadott meg. Most értettem meg igazán, hogy a remekművek mindig újrarendezik, magyarázzák felgyűlt életpasztaletainkat, mindig újra fedezzzük föl rajtuk keresztül a világot. Ezen a könyvön mértem le leginkább, mit gazdagodtam érzelmileg és szellemileg az utóbbi tíz esztendő alatt.”

Mindkét nyilatkozatból a gyermek egykori élményének visszahozhatatlansága csendül ki. Ezzel szemben szép számmal találunk olyan vélekedéseket is, amelyek annak az örömmnek adnak hangot, hogy ma is gyermekként tudtak rezonálni egy-egy szövegre. Főleg *Markó Béla* és *Kovács András Ferenc* friss gyermekverskötetével kapcsolatban számolnak be ilyen élményekről⁽¹⁾: „Nekem, amióta a bölcsészkarra járok, egy jó vers-falatom még nem volt. Néha már el is keseredtem, hogy a spontán művélmény helyett mindig a szakmabeli beavatottságával közeledem a műhöz. A gyermekvers-szemináriumokon aztán végre műélvezőnek éreztem magam. Mintha személyesen hozzám szólna a vers. És még mások is így voltak vele, mert hazafelé menet „továbbköltöttük” Markó Béla A pinty meg a többiek című versének alábbi szakaszát:

*de szabadon
pintyebb a pinty
kanáríbb a kanári
papagájabb a papagáj*

*csimpánzabb a csimpánz
tigrisebb a tigris
és sokkal de sokkal
púposabb a teve*

Közben a legvadabb állatneveket helyettesítettük be az eredetibe különösképpen élvezve a főnévhez kapcsolt középfokjelet: antilopabb az antilop, elefántabb az elefánt, krokodilabb a krokodil, gorillább a gorilla, zsiráfabb a zsiráf, sokkal de sokkal óriásabb a kígyó." A másik, idevágó vallomás szerint „Nem tudom, mi volt velünk aznap, de a gyermekversek ismerős zenéje tovább munkált bennünk, én egész este Kovács András Ferenc kecske-versét dudorásztam *A kecske rétre megy* dallamára. Este aztán olyan ritmikus párnaharc bontakozott ki, hogy ahány verssor, annyi repülő párna, s közben egymásnak replikázva pattogott a szöveg:

*Egy kecske hegyre megy,
szakállá megremeg,*

*mert mekegve ugrabugrál:
mekk és egyre mekk..."*

Lényeges szemléletbeli különbségre figyelhetünk itt föl az előző vélekedésekhez viszonyítva: a felnőttben lakozó örök gyermek személyes élményére az aktuális befogadásban, szemben a felnőtt leereszkedő vagy nosztalgizáló attitűdjével. Azt hiszem, nem tévedek, amikor azt állítom, hogy a versenyhelyzettel azonosulni tudó, a verset tovább költő, nyitott, dinamikus befogadású hallgatónak nagyobb esélyük van a fiatalabb olvasók megnyerésére és ráhangolására a mű egyedi poétikai struktúrájára.

A fentiekből is kitűnt, hogy főleg napjaink gyermekköltészetére rezonálnak igen nagy érzékenységgel a hallgatók. S miután egy egész szemeszteren át a gyermekirodalmi szemináriumokon a világirodalom és a magyar irodalom gyermeklíráját tanulmányoztuk, a legutolsó órán arról faggattam őket, mit is jelentett számukra a gyermekversekkel való találkozás vagy újratalálkozás. A továbbiakban ezekből a véleményekből szemelgetve kívánom körvonalazni, miben látják a gyermekvers fölbecsülhetetlen értékét a jövő pedagógusai. Érdekes korrelációra figyelhetünk föl az előbbi alkati megoszlás és aközött, hogy mit tartanak a gyermekvers elsődleges értékének.

Azok, akik felnőtt szemmel, a leendő pedagógus prizmáján keresztül közelednek a gyermekvershez, elsődleges értéként azt emelik ki bennük, hogy közelebb visznek a gyermeki látásmódnak, a gyermek sajátos világképének megértéséhez. Lássunk néhányat az ide vágó nyilatkozatokból!

„A gyermekversekből értettem meg valójában a gyermeki animizmust.” A mindent át-lelkésítő, emberiesítő gyermeki szemlélettel tökéletesen egybevág Markó Béla Zápor után című verse:

*Elázott a kankalin szoknyája,
megfázik így, mit adhatnék rája?
Kísút a nap, csillapul a zápor,*

*varrok neki szoknyát napsugárból.
Boldog lesz majd, felszárad a könnye,
táncol nekem forogva-pörögve.*

A *szoknya* metaforával nemcsak emberiesíti, de egyben nőiesíti is a szánszalmasan gyöngye, záporverte virágot, síró kislánként állítva elénk. Ez a mozzanat valóban a gyermeki animizmussal rokonítja a verset.

Más hallgatók a gyermek térbeli és időbeli tájékozódását illetően találtak kiváló illusztratív anyagra a gyermekversekben. Egyikük meggyőző érveléssel hivatkozik *A. A. Milne* *A szél hova fut...* című versére:

*Senki meg nem mondja
mit senki se tud,
hogya szél honnan jön,
és hova fut.
Szárnyal valahonnan
nagyon sebesen,
utol nem érem
rohanva sem.
De ha sárkányomat
elereszteném,*

*napokig repülne
az ég peremén.
Aztán megtalálnám,
ahol leesett,
s tudnám, hogy a szél is odaérkezett.
Akkor megmondhatnám,
a szél hova fut...
Hogya honnan jön, arról
senki se tud.*

A versből nyilvánvaló, hogy a közeli és egyéni teret meghaladó térfogalmat nem közvetlen általánosítással, hanem szintén érzékszervi és mozgásos síkon közelíti meg a gyermek, a papírsárkány útjának követésével. A térélmény központi szerepét emelik még

ki a hallgatók Kovács András Ferenc Barna bogár, Markó Béla Függőleges világ, Zenélő ház valamint Miért lassú a csiga? című versében.

A nagyóvodás élménygondolkodásának, konkrétan a gyermek időtájékozódásának szubjektív támpontjait vélik többen is fölfedezni A. A. Milne közismert Hatévesek lettünk című versében. A gyermeki időérzékelés sajátosságára derít fényt Kovács András Ferenc Amikor még kicsi voltam kezdetű verse is, amelyben a versszakok első sora variációs ismétléssel emeli ki az időelemet: Amikor még kicsi voltam..., Amikor már felnőtt voltam..., Mikor aztán öreg voltam... s végül a három életkor szintéziseként az azokat minőségileg meghaladó gyermeki jelenidőt Most, hogy immár nagyobb vagyok...

Többen fölfigyelnek arra is, hogy a gyermeki gondolkodás „molekuláit” jelentő páros szerkezetek milyen gyakran válnak egy-egy gyermekvers kulcselemévé. Néha a hangzási hasonlóság kapcsolja össze őket, mint Kovács András Ferenc gyermekvers-kötetének címadó darabjában (Kótya – lapótya), máskor valamilyen jelentéstani összefüggés, legtöbbször az ellentétes jelleg fűzi össze a pár elemeit:

*Este nincsen, nem is volt,
csak a nappal ment el!
(Markó Béla: Hol az este?)*

A gyermeki irodalomhoz kizárólag „felnőtti” logikával közeledő hallgatók szinte kivétel nélkül nagy jelentőséget tulajdonítanak a gyermekversben jelentkező filozofikumnak. Többen elemzik ebből a szempontból Markó Béla A bohócok miért sírnak? című versét, de akad olyan is, aki a svéd gyermekvers-kötet alábbi darabját *Polcz Alaine*-nek a gyermekek haláltudatáról írt tanulmányával veti egybe:

*Néha csontvázról álmodok,
csak elindul felém,
jön közelebb, egyre közelebb.
Nem bírom tovább, visítok
és felébredek.*

*– Csak álm volt -
mondja anya.
Mintha sokat segítené,
hogy a szörnyűség itt belül van,
és nem ott kívül.*

A hallgatóknak az a csoportja, amely a gyermekversek befogadásában a spontán veresélményt állította előtérbe, egyenlő mértékben hangsúlyozza e versek játékosságát, magas esztétikai értékét és a versszövegek megközelítésének sajátos metodológiáját. Kivétel nélkül fölfigyelnek a gyermeki főlzabadságra, a kirobbanó játékos örömrre:

*Kacagásom kék katáng,
sürgök – forgok, mint a láng!
Cincérpapucs, szöcskeláb,*

*bakszakállból hat nyaláb!
Bukfencezni kéne már:
juhartában nő a nyár!*

(Kovács András Ferenc: Juhartában nő a nyár)

Fejlett stilisztikai érzékenységgel emelik ki a nyelvi játékok poétizálását: a szójáték humoros hatását a Pókai móka mondókában vagy a vers zenei elemeiből áradó derűt, mint a tánc dobogó ritmusát, fergeteges forgását idéző *Perduló*-ben (Mindkettőt lásd a Kótya-lapótya kötetben). Leggyakrabban azonban a gyermekvers zenei, képi és grammatikai rétegeinek játékosan strukturált egységéből fakad a túláradó életöröm:

*Jégcsap csendül, jégcsap cseng -
csillag csengő égen leng.
Jégcsap csücskén csüngő nesz
csilló neszből csengés lesz.*

*Jégcsap csücskén fény csendül -
égen csüngő szél lendül...
Jégcsap csörren, csilló csend -
csokros csillagcsengő cseng...*

A gyermekversek akusztikai struktúrájának központi szerepét hangsúlyozva az egyik hallgató *Weöres Sándorra* hivatkozik, aki szerint csak akkor vagy ideális versolvasó, ha „eljutsz oda, hogy anyanyelved szövegeit is olvasni tudod a tartalomtól függetlenül is; a vers belső, igazi szépségét, testtelen táncát csak így élheted át.” Azt hiszem – fűzi hozzá az idézethez a hallgató, – hogy ezt az élményt épp *Weöres Sándor* és *Tamkó Sirató Károly* gyermekverseivel kapcsolatban sikerült megélnem (lásd például a Két ló a betonon című hangverset).

A magyar gyermekvers magas esztétikai mércéjéről szólva a kortárs költészetben négy hallgató is kiemeli zeneiség és képiség „mértani harmóniáját” Kovács András Ferenc költeményeiben hol a többszörösön szabályos, párhuzamokban és variációkban jelentkező ismétlés, hol a tükrös szimmetria válik formaszervező elvvé a Tavaszi szél, a Köröcskéző, a Csillagszél, a Békazene, a Sóhaj, a Tötükör vagy a Szeptember című versben.

Többen is úgy vélik, hogy a versstruktúra egyediségének felismerésében nagy szerepe volt annak a szövegnyelvészeti fogantatású analitikus-kreatív-produktív megközelítésnek, amely nem tekinti tabunak a költői szöveget, hanem megfelelő transzformációs és kiegészítő gyakorlatok beiktatásával valóban társszerzőül hívja az olvasót a szöveg újraalkotásában. (2) A hallgatók úgy érezték, hogy ha a szemináriumon általuk létrehozott szövegvariánsokat egybevetik az eredetivel, méginkább érzékelhetővé válik a költői nyelv poéticitása.

A fentiekből kitetszik, hogy az életkorok szerinti olvasást semmiképp sem ajánlatos fetiszizálni: a gyermekverset, mint a világ megélésének egy sablonoktól mentesebb módját a felnőtt olvasó éppúgy tudja élvezni és értékelni, mint a gyermek. Magas karátértékű gyermekköltészetünk meggyőzően igazolja azt a felismerést, hogy az öntörvényű gyermeki lét az esztétikumnak egyik sajátos forrása lehet.

JEGYZET

- (1) *Markó Béla*: Tücsöknóta, Bukarest, 1990.
Kovács András Ferenc: Kótya – lapótya. Bukarest, 1990.
 (2) *Petőfi S. János-Benke Zsuzsa*: Elkallódni megkerülni. Versek kreatív megközelítése szövegterületben. Veszprém, 1992.

P. DOMBI ERZSÉBET

Gyöngyhalászat és keresztyén eszmeiség az irodalomban

„... fegyverkeznünk kell itt és most...”

Tőkés László püspök úr egyik prédikációjából kiragadva az idézet meghökkentő, anakronisztikus, nyugtalanító, de a valamikori hallgatásunk falát áttörő férfiú a továbbiakban újra mindannyiunk gondolatát fogalmazza, amikor kifejti, hogy fegyverkezésünket itt és most megmaradásunk kívánja, mert Erdélyben nemcsak túlélni, hanem megmaradni akarunk. Ehhez nem pusztító fegyverek kellene! Anyanyelvünk, történelmünk, művelődésünk drága, választékos, gazdag szókincsére van nagy szükségünk, melyet Apáczai Csere Jánosoknak köszönhetően birtokolhatnánk. Csakhogy ezt a drága kincset herdáljuk nap mint nap. Gondolkodásunk, szókézsletünk, kifejezőmódunk: egész magatartásunk válik egyre alacsonyabb szintűvé, olykor primitívvé.

A szókinccsel fegyverkezés eszméje indított arra, hogy keresztyénként és tanárként társadalmi felelősségről gondolkozzam.

Miként tanítsunk ma irodalmat? Zilált, értékrendjét veszített világunk hovatovább az irodalomtanítás létjogosultságát is megkérdőjelezi. Pedig még ott sem tartunk, hogy fölmértük volna az elmúlt évtizedek káros következményeit, például mennyire nem volt tanácsos költők, írók vallási hovatartozását hangsúlyozni. Régi magyar irodalmunk nagyjainál is többnyire azt „domboríthattuk ki”, hogy könnyen változtatták felekezetüket, azt a hamis